

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.2.29>

Захарчук Р. А.,
аспірант кафедри публічного та міжнародного права
Юридичного інституту
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті досліджено правові, організаційні та соціальні аспекти ефективності діяльності волонтерів в умовах збройної агресії проти України. Волонтерський рух виявився одним із найважливіших елементів громадянського суспільства, що оперативно та масово мобілізував ресурси для забезпечення потреб Збройних Сил України, сил територіальної оборони, внутрішньо переміщених осіб, медичних установ і постраждалого цивільного населення.

Проаналізовано ключові чинники, що впливають на ефективність волонтерської діяльності: правовий статус волонтерів, організаційна підтримка з боку держави, механізми міжсекторальної взаємодії (влада – громадськість – міжнародні організації), доступ до фінансових та матеріальних ресурсів, а також рівень безпеки волонтерів у зонах бойових дій. Особливу увагу приділено проблемам правової невизначеності, відсутності спеціального законодавства про діяльність волонтерів у зоні бойових дій, неформальності багатьох волонтерських ініціатив та ризикам фізичного і психологічного виснаження.

У межах дослідження обґрунтовано необхідність розробки окремого нормативного акта, що регулюватиме діяльність волонтерів у надзвичайних та воєнних умовах, передбачаючи елементи соціального захисту, реєстрації, фінансового стимулювання, а також захисту від переслідувань чи дискредитації. Запропоновано вдосконалити механізми взаємодії волонтерів з органами державної влади, зокрема шляхом створення координаційних платформ на національному та місцевому рівнях.

Зроблено висновок, що підвищення ефективності волонтерської діяльності можливе лише за умов комплексного підходу, який охоплює правове, фінансове, організаційне та моральне визнання волонтерського руху як важливої сили громадянської стійкості та захисту суверенітету України в умовах війни.

Ключові слова: волонтерська діяльність, волонтер, волонтерська організація, волонтерська допомога, отримувач волонтерської допомоги, напрямки волонтерської діяльності, благодійна діяльність, добровільна діяльність.

Zakharchuk R. A. The effectiveness of volunteers in conditions of armed aggression

Abstract. The article examines the legal, organizational and social aspects of the effectiveness of volunteers in conditions of armed aggression against Ukraine. The volunteer movement has proven to be one of the most important elements of civil society, which has promptly and massively mobilized resources to meet the needs of the Armed Forces of Ukraine, territorial defense forces, internally displaced persons, medical institutions and the affected civilian population.

The key factors influencing the effectiveness of volunteer activities are analyzed: the legal status of volunteers, organizational support from the state, mechanisms of intersectoral interaction (government – public – international organizations), access to financial and material resources, as well as the level of safety of volunteers in combat zones. Particular attention is paid to the problems of legal uncertainty, the lack of special legislation on the activities of volunteers in combat zones, the informality of many volunteer initiatives and the risks of physical and psychological exhaustion.

The study substantiates the need to develop a separate regulatory act that will regulate the activities of volunteers in emergency and war conditions, providing for elements of social protection, registration, financial incentives, as well as protection from persecution or discredit. It is proposed to improve the mechanisms of interaction of volunteers with state authorities, in particular by creating coordination platforms at the national and local levels.

It is concluded that increasing the effectiveness of volunteer activities is possible only under the conditions of a comprehensive approach that encompasses the legal, financial, organizational and moral recognition of the volunteer movement as an important force for civil stability and protection of the sovereignty of Ukraine in war conditions.

Key words: volunteer activity, volunteer, volunteer organization, volunteer assistance, recipient of volunteer assistance, directions in volunteer activity, charitable activity, philanthropic activity.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії проти України волонтерський рух став ключовим елементом підтримки обороноздатності держави, гуманітарного забезпечення населення, евакуації постраждалих, медичної допомоги та відновлення інфраструктури. Однак, попри беззаперечну значущість цієї діяльності, ефективність волонтерського руху стикається з низкою проблем, що потребують наукового осмислення та нормативного врегулювання.

Серед основних проблем – відсутність єдиного правового статусу волонтера, недостатність механізмів державної координації та обліку волонтерської діяльності в умовах війни, обмежене фінансування, а також ризики безпеки та фізичного виснаження волонтерів на лінії фронту або в зоні активних бойових дій. Крім того, залишається відкритим питання поствоєнної реабілітації, соціального захисту й правової підтримки волонтерів, які на рівні з військовими несуть втрати, травми та психологічні навантаження.

Таким чином, постає потреба в глибокому дослідженні ефективності волонтерської діяльності в умовах збройного конфлікту, аналізі чинних правових і організаційних механізмів підтримки волонтерів, а також формуванні державної політики, спрямованої на розвиток, захист і визнання волонтерського сектору як складової національної безпеки та стійкості держави в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання волонтерської діяльності були предметом наукових публікацій О. Безпалько, І. Зверєва, Н. Заверико, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський, В. Петрович, Ю. Поліщук, А. Рижанова, М. Тименко, Р. Лінч, С. Маккарлі, Л. Питка, Є. Матерна та ін.

Метою статті є розкриття змісту ефективності діяльності волонтерів в умовах збройної агресії.

Виклад основного матеріалу. Розвиток волонтерства в Україні безпосереднім чином зв'язаний з прийняттям Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, оскільки волонтерство відіграє ключову роль у формуванні національної свідомості та

спільноти. Волонтерство як особлива форма благодійної діяльності під час формування громадської позиції та ідентичності може позитивним чином вплинути на формування національної свідомості та цінностей. Адже, волонтерство сприяє розвитку відчуття громадянської відповідальності та національної гордості, оскільки люди активно беруть участь у вирішенні соціальних, економічних та екологічних проблем своєї країни. Це допомагає виховувати покоління, яке цінує свою культуру, історію та спадщину.

Волонтерська діяльність сприяє об'єднанню людей навколо спільних цілей та завдань, незалежно від їхнього соціального походження, віку або професій. Це сприяє взаєморозумінню та толерантності, що є важливими аспектами національної ідентичності. Волонтерські ініціативи часто включають заходи, що пропагують українську мову, мистецтво, народні традиції та культурні практики. Це допомагає зберігати та розвивати культурну спадщину, що є основою національної ідентичності. Волонтерські організації часто дають молодим людям можливість проявити та розвинути лідерські навички, що є важливими для особистісного росту та професійного розвитку. Це допомагає формувати нове покоління лідерів, здатних вести за собою інших та сприяти розвитку держави. Таким чином, основоположні засади формування української національної та громадянської ідентичності є багатограними і має глибоке значення для майбутнього України, вкладаючи в основу суспільства цінності активності, взаємодопомоги та патріотизму.

Особливо важливий є вплив формування національної свідомості та патріотичного виховання в умовах повномасштабної збройної агресії на залучення волонтерів та волонтерських організацій. Після 24 лютого 2022 року волонтери та волонтерські організації стали ефективним суб'єктом, який масштабно надавав волонтерську допомогу як цивільному населенню, так і військовослужбовцям. І головне, що продовжує ефективно надавати волонтерську допомогу по сьогодні. Втім, на ефективність діяльності волонтерських організацій впливає низка чинників різного характеру.

Розглянемо їх.

Безумовно одним з головних чинників є гарантії соціального, правового та матеріального забезпечення волонтерів.

Досить часто волонтери, зокрема, індивідуальні волонтери зіштовхуються з проблемами ремонту та матеріальних витрат, які виникають на ремонт тих же власних транспортних засобів, швейних машин, іншої техніки та приладів з допомогою якої вони надають волонтерську допомогу.

Для вирішення проблеми витрат на ремонт та утримання обладнання, яке використовують індивідуальні волонтери, місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування можуть розглянути можливість запровадження соціальних карток для компенсації витрат на ремонтні послуги. Пропонуємо для вирішення даної проблеми через розроблення правового механізму нормативної оцінки потреби та обрання шляху вирішення: 1. Визначення потреби шляхом здійснення аналізу потреб серед волонтерів для виявлення загального обсягу витрат, які вони несуть на ремонт техніки та обладнання. 2. Розробка програми соціальних карток – пропонуємо розробити та затвердити соціальну програму, що передбачатиме видачу соціальних карток для волонтерів, які надають важливі послуги. Картки можуть покривати частину або всю вартість ремонтних робіт. Термін дії програми – на період дії воєнного стану та півроку після його закінчення. 3. Встановлення критеріїв та правил. Визначити критерії, за якими волонтери можуть стати учасниками програми, включаючи тип та частоту волонтерської діяльності, мінімальний час участі у волонтерських програмах тощо. 4. Встановлення учасників програми – сервісних центрів. Вести переговори та укладати угоди з сервісними центрами та майстернями, які згодні надавати ремонтні послуги за зниженими цінами або в рамках державної компенсації або податкових пільг. 5. Здійснення постійного моніторингу та оцінки ефективності програми. Запровадити систему моніторингу та оцінювання ефективності програми для забезпечення її прозорості та адаптації до змінних потреб волонтерської спільноти, обов'язково за участю

громадських організацій волонтерів. 6. Провести інформаційну кампанію серед волонтерів щодо нової програми та механізму отримання та використання соціальних карток.

На нашу думку, розроблення та затвердження даної соціальної програми допоможуть знизити фінансове навантаження на волонтерів і забезпечать їх більш ефективною та стійкою участю у наданні допомоги.

Фізична втома, моральне та психологічне вигорання від триваючої війни у волонтерів та донаторів: інтенсивна робота без належних перерв може призвести до фізичного виснаження. Волонтери часто працюють у складних умовах, ігноруючи власні потреби в харчуванні, сні та відпочинку; постійне зіткнення з екстремальними ситуаціями, бідною і стражданнями може призвести до морального вигорання. Волонтери можуть відчувати втому, апатію або навіть втрату мотивації продовжувати свою діяльність; регулярне взаємодія з жертвами війни може спричинити посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у волонтерів. Вони можуть мати справу з тривожністю, депресією або іншими психологічними розладами; емоційне перевантаження спостерігається у переважній більшості волонтерів.

Наступним питанням вирішення якого, на нашу думку, підвищило б ефективність роботи волонтерів є отримання перепусток на пересування під час комендантської години. Волонтерам, чия діяльність пов'язана з подоланням великих відстаней, з запровадженням комендантської години, стало значно складніше надавати допомогу. Основною перешкодою стало зростання часу, який йшов на надання волонтерської допомоги та ускладнення логістики, у випадках, коли волонтери намагалися уникнути перебування на вулиці вночі. Втім варто зазначити, що питання перетину населених пунктів у комендантську годину переважно є специфічним для окремих груп волонтерів_ок, які транспортують людей, тварин чи товари. За запровадження комендантської години та видачу перепусток на пересування відповідають обласні військові адміністрації та міська військова адміністрація, у випадку Києва. Оскільки процес є децентралізованим, у різних областях кра-

їни комендантська година діє у різні години, різняться і вимоги для отримання перепустки. Ті обласні військові адміністрації, які мають сайти з актуальною інформацією щодо порядку отримання перепусток, офіційно не передбачають їх видачу волонтерським організаціям. Окрім транспортування товарів всередині країни, опитані волонтери зіштовхувалися з перешкодами під час ввезення товарів на територію України через незрозумілість та часту зміну процедур отримання відповідних дозволів. За словами волонтерів, оновлені накази було складно, а подекуди не можливо знайти у відкритому доступі [138].

В той же час, актуальним залишається питання вільного пересування чоловіків волонтерів як по території України, так і через державний кордон України і боротьба з корупційними ризиками при зловживанні волонтерами таким правом. Вирішення даного питання ми пропонували в підрозділі 2.2. шляхом надання права відстрочки від мобілізації. Для запобігання корупції під час перетину державного кордону волонтерами, які виїжджають за кордон, можуть бути вжиті наступні заходи: 1) встановлення прозорих та зрозумілих правил перетину кордону для волонтерів; 2) надання детальної інформації про необхідні документи, митні процедури та інші вимоги; 3) підписка розписки, згідно з якою волонтер розуміє, що щодо нього буде застосовані заходи державного примусу; 4) розробка механізмів звітності для волонтерів про їх перетин кордону; 5) впровадження спеціальних віз або дозволів для волонтерів, які спрощують процес перетину кордону; 6) використання електронних систем для подачі документів і отримання дозволів на перетин кордону.

Ці заходи допомагають створити безпечне та ефективно середовище для волонтерів, що сприяє запобіганню корупції та забезпечує їх захист під час перетину державного кордону.

Слід відзначити, що є багато випадків використання військовозобов'язаними програми «Шлях» для незаконного виїзду з країни. У випадку, якщо програма буде згорнута чи доступ до неї обмежиться, це може негативно вплинути на спроможність юридично

зареєстрованих волонтерських організацій надавати допомогу силам оборони. З даного приводу правоохоронні органи проводять розслідування вчинення корупційних злочинів під час видачі дозволів за програмою «Шлях». Представники волонтерських організацій відмічають, що процес отримання дозволу був ускладнений частою зміною вимог, полегшити які могли особисті контакти волонтерів з владою. Деякі волонтери з числа опитаних не могли собі дозволити тривалого терміну очікування дозволу і були вимушені шукати альтернативні шляхи ввезення товару [1, с. 10].

Наступним аспектом є правове урегулювання питань податкового урегулювання діяльності індивідуальних волонтерів. Водночас, у пріоритеті для волонтерів є звітування перед людьми, які жертвують їм кошти. Як неприбуткові організації, так і самостійні індивідуальні волонтери активно використовують для цього соціальні мережі. Звітування відбувається переважно шляхом публікації фотографій з чеками та бенефіціарів з отриманим товаром. Волонтери юридично не зареєстрованих волонтерських організацій, так само як і деякі самостійні індивідуальні волонтери, уникають юридичного оформлення власної діяльності. Однак мотивація дещо різниться. Найчастіше волонтери відмовлялися реєструвати благодійний фонд через острах бюрократизованості та сповільнення темпів закупівель. Крім того для юридичного оформлення організації волонтерам необхідна була підтримка третіх спеціалістів (наприклад, бухгалтер, юрист), проте коштів на оплату їх праці у волонтерів не було.

Удосконалення співпраці органів місцевого самоврядування, органів державної влади та волонтерів і волонтерських організацій.

По-перше, вирішення нагальних потреб мешканців громади. Наприклад, надання допомоги ВПО. Поки в ОМС запуститься здоровий бюрократичний механізм зі списками, документами й закупівлею необхідного, волонтери вже таку допомогу нададуть. Це швидкий результат, який можна побачити одразу. По-друге, поширення цінностей та освіченості серед молоді та інших верств населення. Адже волонтери власним прикладом показують, що можна долучатися до

реагування на виклики для громади і через волонтерство розвивати свої знання, навички, вміння. По-третє, посилення згуртованості та стійкості громади. Волонтерські ініціативи передбачають спільну діяльність, це сприяє побудові довіри між мешканцями і владою, що є базовою річчю для розвитку громади в цілому. По-четверте, впровадження нових послуг та інновацій. Часто саме волонтерські ініціативи започатковують проекти, яких могло би і не бути в громаді: від екоініціатив до турботи про самотніх і потребуючих людей. Завдяки цьому вже органи місцевого самоврядування можуть вивчати потреби мешканців, робити початкові висновки про запити на послуги та механізми реалізації. По-п'яте, залучення додаткових ресурсів у громаду. Волонтери часто збирають кошти на свої ініціативи або фандрейзять їх у донорських організацій, залучаючи зовнішній ресурс [2].

Прозорість взаємодії між органами державної влади та волонтерами є критично важливою для забезпечення ефективності волонтерської діяльності та довіри суспільства. Всі угоди, проекти та ініціативи, які здійснюються спільно органами влади та волонтерськими організаціями, мають бути відкритими для громадськості. Це включає звітність про цілі, результати, фінансування та виконання проектів. Окрім того, при співпраці волонтерських організацій з органами публічної адміністрації повинно бути забезпечена максимально чітко визначених процедур та стандартів для реєстрації, акредитації та звітності волонтерських організацій сприяє прозорості. Такі стандарти допомагають забезпечити однакове розуміння та очікування від співпраці обома сторонами.

Ще одним актуальним питанням при забезпеченні прозорості взаємодії органів публічної адміністрації та волонтерських організацій, на нашу думку, може бути створення електронної платформи для взаємодії. Використання цифрових технологій для координації, моніторингу та звітності може значно збільшити прозорість. Електронні системи дозволяють вести постійний облік ресурсів, розподіл допомоги, а також забезпечують швидкий доступ до інформації для всіх зацікавлених сторін. Також для підвищення рівня

довіри населення до волонтерів та волонтерської діяльності, вважаємо, має бути регулярне інформування громадськості та преси про діяльність волонтерських організацій та їхнє співробітництво з державними органами забезпечує додатковий рівень контролю та прозорості. Результативність роботи волонтерських організацій повинна бути забезпечена шляхом проведення регулярних зовнішніх аудитів та оцінки проектів і програм, в яких беруть участь волонтери, можуть допомогти виявити та вирішити проблеми прозорості та ефективності. На нашу думку, прозорість та звітності волонтерської діяльності є важливим кроком у створенні прозорої взаємодії між владою та волонтерами.

Такі заходи не тільки покращують якість взаємодії між державними органами та волонтерськими організаціями, але й сприяють розвитку цивільного суспільства, збільшуючи довіру громадськості до діяльності обох сторін.

Створення системи ефективного волонтерського менеджменту – це важлива сфера управління, що забезпечує ефективну організацію та координацію волонтерської діяльності в організаціях, які залучають волонтерів. Ефективний волонтерський менеджмент передбачає ряд ключових компонентів, які забезпечують успіх та високу продуктивність волонтерських ініціатив: 1) рекрутинг та відбір волонтерів. Знаходження та залучення людей, які поділяють цінності організації та мають потрібні навички чи ентузіазм для виконання певних завдань; 2) забезпечення належного введення в курс справи нових волонтерів, їх навчання та підготовка до виконання завдань, які на них покладаються; 3) створення умов, за яких волонтери відчують визнання своєї праці, мотивовані продовжувати свою діяльність і відчують задоволення від своїх зусиль; 4) регулярна оцінка ефективності роботи волонтерів, надання зворотного зв'язку, а також визнання та нагородження за внесок у діяльність організації; 5) забезпечення постійної та ефективної комунікації між менеджментом та волонтерами, а також серед волонтерів, для сприяння гарному та ефективному взаємодії в рамках проектів; 6) розробка чітких

політик та процедур, які регулюють волонтерську діяльність, включно з правилами поведінки, стандартами безпеки та іншими юридичними аспектами; 7) організація доступу до психологічної підтримки для волонтерів, особливо тих, хто працює в стресових або емоційно виснажливих умовах. Ефективний волонтерський менеджмент не тільки покращує діяльність організації, але й забезпечує високий рівень задоволення та віддачі для самих волонтерів, що є ключем до тривалого та успішного волонтерства.

Ще одним перспективним аспектом розвитку волонтерської діяльності є розгляд можливості включення підтвердженого стажу зайняття волонтерською діяльністю до трудового стажу. Включення стажу волонтерської діяльності до трудового стажу в Україні може бути урегульоване лише за наявності правових підстав, які передбачають механізми визнання волонтерської діяльності як частини трудового досвіду особи.

Наразі в Україні волонтерська діяльність не входить до складу трудового стажу. Особливо актуальним вирішення даного питання вбачається в розрізі правової підстави здійснення волонтерської діяльності як укладення договору між волонтером та волонтерською організацією. Важливим є саме правове оформлення волонтерських відносин через договори, що можуть фіксувати обсяг виконуваних волонтером робіт та час, проведений у волонтерській діяльності. Ці дані можуть використовуватись як підтвердження для включення до трудового стажу, якщо законодавство буде відповідно адаптоване. На нашу думку, вирішення питання включення терміну зайняття волонтерською діяльністю на підставі договору з волонтерською організацією до трудового стажу підвищить ефективність зайняття волонтерською діяльністю, сприятиме створенню соціальних ініціатив та підтримці з боку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Виклики та потреби волонтерського сектору. Звіт. К., 2023. URL: https://ucipr.org.ua/images/files/1833/1833_file.pdf
2. Взаємодія ОМС з волонтерським середовищем: плюси, мінуси, підводні камені. URL: <https://u-lead.org.ua/news/328>